

Alexander Comrie

door

J. Schipper

Alexander Comrie door J. Schipper werd in vier delen gepubliceerd in *De Saambinder* op 16, 23 en 30 januari en 6 februari 1992. Dit bestand is fotografisch overgenomen van de genoemde uitgaves en deze zijn ook te downloaden op Digibron.nl.

© 2024 – NordPublisher
NUR 700

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij digitaal, elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever: nordpublisher@outlook.com.

Inleiding

Een trouw lezer van De Saambinder zal niet kunnen ontkennen, dat in de artikelen van ons kerkelijk weekblad door de jaren heen de naam van Alexander Comrie menigmaal is aangehaald en dat er ook vele malen met instemming uit zijn geschriften is geciteerd. Dat heeft in de eerste plaats te maken met het onmiskenbare feit dat de theoloog Comrie een middel in Gods hand is geweest om in de verlichte achttiende eeuw, in de natijd van de Nadere Reformatie, de beproefde geloofswaarheden duidelijk te stellen tegenover alle in zijn tijd voorkomende afdwalingen. Ongetwijfeld houdt het in de tweede plaats verband met de invloed van wijlen ds. G.H. Kersten, waardoor de beschouwingen en predikaties van Comrie juist onder ons een goede ingang hebben verkregen. Dominee Kersten immers schrok er bepaald niet voor terug op de kansel uit de geschriften van Comrie te citeren. En toen één van de idealen van ds. Kersten - een eigen drukkerij voor het gereformeerde volksdeel - in 1929 verwezenlijkt werd, was het eerste program: een volledige uitgave van de werken van Comrie, hoewel dat in de moeilijke jaren dertig nooit geheel verwezenlijkt werd. Talloze malen heeft ds. Kersten in zijn geschriften, bijvoorbeeld in zijn Heidelbergse Catechismus, naar de predikant van Woubrugge verwezen. Hij voelde zich eensgeestes met hem. Op een onderwijzerscursus zei hij eens tot de aanwezigen: "Ik heb Comrie vermalen". En op het graf van ds. Kersten sprak ds. L. Rijksen: "Hij was als een Comrie in de leer en hij was vaderlijk als een Hellenbroek".

In het voorwoord van zijn Catechismus heeft ds. Kersten de jongere generatie met nadruk geadviseerd de bestudering van de oudvaders niet na te laten. Hij schrijft dan, en het moge ook door het opkomend geslacht anno 1992 ter harte genomen worden: "Vooral onze jeugd zou ik willen aansporen de oude, beproefde leer te onderzoeken. Comrie's woorden moge ik tot de mijne maken, als ik opwek niet te geloven omdat ik het zeg, maar de

geschriften der vaderen te onderzoeken en ik houd mij overtuigd, dat zij de zaken zullen bevinden zoals ik ze hoop voor te stellen. Uit de jeugd moet de gemeente gebouwd; uit de jongelingschap de ambtsdragers verkozen worden. Verzaak de kostelijke tijd uwer jonkheid niet; vergaap u aan de lichte lectuur onzer dagen niet; zoek een vast fundament, waarop gij in uw leven bouwen moogt. Vrees de strijd niet, die u wacht. Bovenal de Heere heilige de waarheid aan uw hart ter zaligheid en verwekke in u een voortdurende klimmende belangstelling voor de leer in de catechismus u geboden".

Jeugdperiode

Wie was eigenlijk Alexander Comrie? Hij was geen Hollander van geboorte. In 1706 werd hij in Perth in Schotland geboren. Zijn moeder stamde uit een oud, aanzienlijk geslacht (zijn overgrootvader van moederszijde was de beroemde prediker Andrew Gray) en zijn vader was een goed geplaatst ambtenaar, overigens zonder veel financiële middelen. Comrie heeft over zijn afkomst nooit veel bijzonderheden verteld. Trouwens, over zijn hele levensgeschiedenis bewaart hij praktisch het stilzwijgen. Wel heeft hij het een en ander over zijn religieuze vorming medegedeeld. Zo hebben grote invloed op hem gehad de gebroeders Erskine.

Reeds vroeg schijnt hij bewust te hebben gedeeld in de vrije genade Gods en groot is zijn begeerte van jongsaf trouw te mogen blijven aan de belijdenis der Schotse kerken. De Schotse Avondmaalsvieringen hebben menigmaal een diepe indruk op hem gemaakt. De dienaren des Woords in de kerk van Schotland hielden regelmatig een gemeenschapsoefening met elkaar. Het versterkte de broederband en maakte krachtig tot de strijd. Eén van de grootste gebeurtenissen van deze samenkomsten was de viering van het Heilig Avondmaal in de gemeente van één der predikanten. Bij die gelegenheden kwam een schare van

predikers in zo'n gemeente bijeen om behulpzaam te zijn bij het leiden van de plechtigheden en vele gelovigen sloten zich daar bij aan.

Dat er dan zo'n toeloop was, vond z'n oorzaak vooral in het feit dat van vele kansels het Woord niet recht meer gesneden werd. En omdat deze samenkomsten meestal gehouden werden in de zomermaanden boden ze degenen die een helder geluid wensten te horen de gelegenheid te luisteren naar de Waarheid. Onvermoeid waren dan de van heinde en ver gekomenen bijeen om de elkaar opvolgende sprekers te horen. Het waren hoogtijdagen in het geestelijk leven. Welnu, aan dit soort samenkomsten heeft ook Comrie deelgenomen. Misschien heeft hij bij zo'n gelegenheid voor het eerst kennis gemaakt met de Erskines, de Vaders der Afscheiding in Schotland, maar zekerheid daarover hebben we niet. Wel is het overduidelijk en zeker dat de Erskines grote invloed op hem hebben gehad en dat Ralph, predikant in Dunfermline (1711-1752), zijn persoonlijke vriend is geweest.

Naar Holland

In 1725 of 1726, dus op ongeveer 20jarige leeftijd, is Alexander Comrie in ons land gekomen. Waarom hij zich in Holland vestigde, weten we niet. Er zijn slechts vermoedens. Prettige redenen zullen het echter niet geweest zijn. In de Opdracht van het ABC des geloofs bijvoorbeeld zegt hij: "Ge weet, dat ik, een vreemdeling, verkeer in een vreemd land, en dat ik door zoveel tegenheden ben geleid geworden van de jeugd af aan". Ook noemt hij zich "een vermoeide, troosteloze en voortgedrevene". De eigenlijke redenen zijn verborgen gebleven, maar onomstotelijk vast staat het feit, dat er een bijzondere leiding Gods in het leven van deze man was, waardoor hij Gods kerk in Nederland heeft mogen dienen met grote zegen.

Eerst vinden we Comrie in Rotterdam, waar hij zeer waarschijnlijk

in de handel was. In verband daarmee vertoefde hij ook wel eens op het water. Zo is het bekend dat hij in december 1727 bij een storm bijna omgekomen is. Hij vertelt daarvan: "In 't jaar '27 was ik, volgens mijn aantekeninge, op zee met een schip van Zwartewaal, in de maand van december. Daar wierdt een gebedt 's morgens en 's avonds uit de Zeevaart van Van Leeuwarden gelezen. Maar dan kwam zulk een verschrikkelijke storm op, dat meer als 40 schepen rontom ons verongelukken. Wij bergden het volk, zeven in getal, van een schip; het lezen van gebeden hield op; elk boog zijn knieën en riep tot God". Het doet denken aan de stormwind, zoals beschreven in Handelingen 27, toen de zee ook zocht te verslinden, maar de engel Gods sprak toen: "Vreest niet, Paulus, gij moet voor den keizer gesteld worden; en zie. God heeft u ge schonken allen, die met u varen". Ook voor Comrie had de Heere nog een niet onbelangrijke taak.

Studie

Vermoedelijk is Comrie werkzaam geweest op het kantoor van de Rotterdamse koopman Adriaan van der Willigen. Deze koopman stond bekend als een godvrezend man en was ook enigszins theologisch onderlegd. Het was dan ook niet vreemd dat hij al snel de begeerte naar het predikambt bij zijn bediende opmerkte, maar ook zijn meer dan middelmatige aanleg. De voorbereidende studies had Comrie reeds in Schotland gedaan. Professor Honig nu veronderstelt in zijn proefschrift over Comrie, dat de heer Van Willigen de hulp heeft ingeroepen van enkele personen, met name van de heer De Sterke te Woubrugge en van ds. Tarée, bij wie het verzoek om ondersteuning in goede aarde viel. Zo kon Comrie zich in september 1729 als student in Groningen laten inschrijven. Vier jaar later gaat hij naar Leiden en in oktober 1734 promoveert hij tot doctor in de filosofie. Zijn dissertatie was gesierd met een titel, waarvan de kernwoorden als zeer kenmerkend voor de periode van de Verlichting beschouwd

kunnen worden: Het fundament van de zedelijkheid en de natuur van de deugd. Opmerkelijk dat Comrie in de filosofie en niet in de theologie de doctorsgraad behaalde. Wellicht is hierop van invloed geweest het voorbeeld van zijn neef William Comrie, die hoogleraar in de filosofie was, maar ook dat van de beide Erskines en van Thomas Boston, die ook al een graad in de wijsbegeerte hadden behaald.

Toch heeft Comrie nooit blijk gegeven van een bijzondere voorliefde voor de filosofie, ook al liet hij in zijn werk uitkomen bekend te zijn met begrippen uit de wijsbegeerte. Ook heeft hij in zijn strijd dikwijls opvallend scherp weten te formuleren. Voor Comrie is de wijsbegeerte slechts de dienstmaagd van de godgeleerdheid geweest. In dit verband zij opgemerkt dat ook de grote kerkvader Augustinus uitstekend op de hoogte was van de filosofie.

Woubrugge

Na deze uitvoerige voorbereiding op de hogescholen van Groningen en Leiden volgen de stappen die tot de kerkelijke examens leidden en tot de intrede in het ambt. Op 2 november 1734 heeft het praeparatoir (voorbereidend) examen plaats voor de classis te Leiden. Met algemene stemmen wordt Comrie toegelaten en "den scriba aanbevolen hem uyt naam der vergaderinge een zeer loffelijke attestatie te bezorgen".

Weldra wordt hij daarop in Woubrugge beroepen en op 12 april 1735 heeft het peremptoir (afsluitend) examen plaats, waarover de scriba aantekende, dat "bovengemelde A.C. zich (bij dit examen) zoo mannelijk kweet, dat aan de Hoog Eerw. Heeren gedeputeerden der Synode en de geheele Classis, sijnde in de uysterste oplettendheid geweest, een algemeen groot en zeer volkomen genoeg heeft gegeven, niet alleen met zijn rechtzinnige, maar ook gereede, doorgeleerde en wonderwel gepaste antwoorden, betoonende eene seer gegronde

beprooftheit in de H. Godgeleerdheid onder des Heeren genade te bezitten, in zo verre, dat een ygelijk en alle leden sig verheugende in het groot talent en groote gaven van dezen jongen Nazireër met veel blijdschap en volle ruimte van hun gemoedt zijne Eerw. een seer weerdig, wakker en bequam Herder in de kerke van Woubrugge verklaert hebben, als waartoe zijn Eerw. vervolgens des Heeren rijken zegen toegewenst wierd".

Ds. Nic. Holtius bevestigde hem op 1 mei 1735 met een predikatie over Joh. 3 vers 14: "En gelijk Mozes de slang in de woestijn verhoogd heeft, alzo moet de Zoon des mensen verhoogd worden". Comrie deed zijn intrede met een predikatie over Zach. 6 vers 15: "En die verre zijn, zullen bouwen in de tempel des Heeren, en gij zult weten dat de Heere der heirscharen mij tot u gezonden heeft. Dit zal geschieden indien gij vlijtiglijk zult horen naar de stem des Heeren, uws Gods". Zo was dan de begeerte van zijn hart vervuld.

Huwelijk

Ruim twee jaar later, op 15 augustus 1737, trad Comrie in het huwelijk met Johanna de Heyde uit Middelburg. In oktober van het daaropvolgend jaar werden ze verblijd met de geboorte van een dochtertje, doch twaalf dagen later overleed de jonge moeder. Ongetwijfeld is dit een zware beproeving voor Comrie geweest. Hij had haar zeer hartelijk lief Hoe hij haar waardeerde blijkt uit de Opdracht van het ABC des geloofs, een opdracht die gericht is aan de moeder en aan de broer van de ontslapene. Daarin zegt hij onder meer: "Ik moet erkennen Gods goedheid aan mij, van de eerste dag af, dat ik mij in de echt begaf met mijn hartelijk geliefde echtgenote, JuflFr. Johanna de Heyde, UEd.'s enige en zeer geliefde dochter en beminde zuster. Meer dan één zaak maakte het huwelijk met haar Ed. mij tot grote troost en uitnemende blijdschap. Zag ik op haar stille en zachtmoedige geest, zij bezat in alle opzichten datgene, dat het rechte sieraad der vrouwen is;

zag ik op haar bescheidenheid, die was aan alle mensen, groten en geringen, openbaar, hebbende zij steeds op haar hart beseffen van Gods nabijheid; zag ik op haar nederigheid in gevoelen en in gewaad, elk, die haar kende, moest zeggen, dat zij een voorbeeld in zulk een bedorven eeuw was; zag ik op haar gezetheid om God te dienen, gelijk God Zijn vrees zeer vroeg in haar hart had ingelegd, dezelve straalde door in het naarstig waarnemen van alle godsdienstplichten, in het openbaar en in het bijzonder, haar tijd gedurig uitkopende, om de goede en welbehagelijke wil Gods te kennen, en met haar God te wandelen in dit tranendal!" En zo schrijft Comrie nog enkele alinea's vol over haar liefde, over haar zorg, over haar hulp. Zeer bitter en smartelijk was dan ook haar sterven voor hem.

Nog tweemaal is Comrie daarna gehuwd geweest: in 1741 met Maria van der Pijll van Lexmond. Dat huwelijk duurde tot 1764, toen de Heere ook deze vrouw wegnam. Nergens heeft Comrie iets over haar geschreven. Na drie jaar ging hij een derde huwelijk aan en wel met de ongeveer 45-jarige Catharina de Reus uit Beverwijk. Ook over deze vrouw bewaarde Comrie het stilzwijgen. Zeker zullen al deze wederwaardigheden hun invloed hebben gehad op zijn karakter en op zijn waardering van alle tijdelijke dingen. Toch heeft hij zijn kruis met christelijke lijdzaamheid gedragen. In financiële zorgen zat hij niet. Hij was niet veeleisend en door zijn huwelijken bezat hij enig fortuin. Ook kreeg hij langzamerhand verschillende vrienden onder predikanten en professoren, maar ook wel onder gewone gemeenteleden. Uitgaan deed hij overigens niet veel. Men klaagde er zelfs wel eens over dat de dominee zo weinig gezien werd in de gemeente en op de gezelschappen. En waarschijnlijk terecht: Comrie was meer een man voor de studeerkamer, die veel werk maakte van zijn preken.

Opwekking

Toen Comrie te Woubrugge kwam, heerste daar een geestelijke opwaking. In 1706 (dus in het geboortjaar van Comrie) had zich in dit dorp gevestigd ene Klaas Janse Poldervaart, een zeer godvrezend man. Zijn geestelijke behoeften vonden onder de prediking van de plaatselijke predikant, ds. Carolus Blom, geen bevrediging. De gemeente was uiterlijk alleszins godsdienstig, maar enige diepgang ontbrak. Daarom besloot Poldervaart in 1714 enige mensen bij zich te verzoeken om met elkaar de leer der zaligheid te overdenken aan de hand van geschriften van Brakel en Van der Kemp. En op deze eenvoudige middelen gaf God Zijn zegen. Er mocht in die kring gevonden worden kennis van eigen verdorvenheid, maar ook kennis van Hem, Die voor albedervers het leven gaf.

Aanvankelijk was ds. Blom deze beweging niet sympathiek gezind; hij meende zelfs ertegen te moeten ijveren. Maar God greep hem in het hart en tot blijdschap van velen en tot verbazing van allen deelde hij in 1716 in een predikatie over de stokbewaarder aan de gemeente mede, dat hij had gedwaald en sedertdien predikte hij de volle rijkdom der genade Gods.

Ook de baljuw van Woubrugge, Nicolaas van Schellingerhout, aanvankelijk zeer gereserveerd, kwam tot belijdenis der Waarheid. En om nu de zaak des Heeren, die te Woubrugge gaande was, beter te kunnen beschermen en steunen, kocht hij met zijn neef, de reeds genoemde mr. Arnoldus de Sterke, in 1728 de heerlijkheid.

Betekenis

Zo heerste er, tot kort voor de komst van Comrie, een opgewekt en innig geestelijk leven te Woubrugge. Maar toen Comrie er zijn intrede deed, was het glanspunt reeds voorbij. Er openbaarden zich geschillen inzake het geloof en het eiste van de jonge

predikant veel wijsheid de schapen bijeen te houden en te bewaren bij de zuivere gereformeerde belijdenis. Toch slaagde hij hierin. Meer nog. De betekenis van Comrie bleef niet beperkt tot één plaats; hij werd in 't midden van de achttiende eeuw één der belangrijkste voorvechters van de zuivere calvinistische opvattingen der geloofswaarheden. Daarom zullen we nu niet uitweiden over de minder consequente houding van Comrie in een geschil tussen de genoemde ambachtsheren De Sterke en Van Schellingerhout enerzijds en de kerkenraad en de classis anderzijds over het recht van beroep. In die tijd bestond immers nog het in onze ogen merkwaardige collatierecht: aan vele heerlijkheden was dit recht verbonden. Comrie bevond zich hier in een moeilijk parket, want deze ambachtsheren waren steeds zijn beschermers geweest en bovendien achtte hij het één der zaken van ondergeschikt belang, waarin hij zich altijd zeer verdraagzaam toonde.

We kunnen beter proberen de persoon van Comrie, zij het in 't kort, te schetsen als gereformeerd dogmaticus. Als zodanig heeft hij voor ons nog steeds grote betekenis.

Leerstukken

Tegen het midden van de achttiende eeuw zette zich het verval in de gereformeerde theologie met rasse schreden voort. De aanhang van Voetius slonk. De volgelingen van Coccejus, die vaak verder gingen dan de meester, waren in de meerderheid. De tijd van de tolerantie sloeg vervolgens toe: men moet elkaar toch verdragen; de scherp geformuleerde belijdenisgeschriften brengen maar verwijdering; laten we elkaar niet verketteren; terug naar het eenvoudige Woord Gods.

Onder deze schoonklinkende leuzen wordt al het specifiek gereformeerde, wordt geheel het werk der Dordtse Synode, losgelaten. Allerlei Arminiaanse en Sociniaanse dwalingen komen weer naar voren. Natuurlijk waren er nog wel die

volhardden in de leer der vaderen, maar invloed hadden ze weinig en van voortbouwen aan de gereformeerde belijdenis was in het geheel geen sprake. De gezaghebbende theologen beschouwden de gereformeerde grondleer als een soort antiquiteit. En nu waren het Comrie en zijn collega van Koudekerk aan de Rijn, ds. Holtius, die de drang in zich voelden om de ontwikkeling van de gereformeerde theologie voort te zetten en die in het bijzonder veel aandacht besteedden aan het doordenken van het stuk der rechtvaardigmaking door het geloof. Maar ook over de wedergeboorte en over het geloof heeft Comrie zeer verhelderend geschreven. Daarbij denken we aan zijn Heidelbergse Catechismus (Zondag 1-7), aan de Eigenschappen des geloofs, maar ook aan de Brief over de rechtvaardigmaking. We mogen er de leiding Gods in zien dat nu juist Alexander Comrie, een Schot, zich hier geroepen zag, het inzicht in die leerstukken te verdiepen, waarvoor hij in zijn jeugd reeds grote belangstelling toonde en die hij in de Schotse kerk zuiver had leren belijden. Laten we trachten, in enkele hoofdlijnen, aan te geven wat Comrie over de genoemde leerstukken schreef.

Rechtvaardigmaking

Wat het stuk der rechtvaardigmaking betreft hebben de 17e-eeuwse dogmatici gewoonlijk de volgende onderscheiding gemaakt:

- a) de rechtvaardigmaking van eeuwigheid; God heeft immers zijn volk van eeuwigheid verkoren;
- b) de rechtvaardigmaking, voorwerpeijk verwezenlijkt en bezegeld in de opstanding van Christus;
- c) de dadelijke rechtvaardigmaking, d.i. de toerekening van Christus' gerechtigheid en de inplanting van het nieuwe leven;
- d) de lijdelijke rechtvaardigmaking, zoals zij in de bekering door het geloof wordt aanvaard, m.a.w. de rechtvaardigmaking heeft haar volkomenheid wanneer deze eindigt in onze consciëntie en

wij die ontvangen met gelovige harten.

De bekende Wilhelmus a Brakel (1635-1711) heeft de bovenstaande onderscheiding wel nooit bestreden, maar hij heeft haar toch veelal genegeerd. Brakel heeft in het bijzonder gesproken (in deel I van zijn Redelijke Godsdienst) over de rechtvaardigmaking als "een genadewerk van God, als rechtvaardig Rechter, den uitverkorenen om de gerechtigheid van Christus den Borg, hun van God toegerekend, en van hen door het geloof aangenomen, vrijspreekende van schuld en straf, en hen verklarende erfgenamen des eeuwigen levens".

Brakel heeft door middel van deze formulering de nadruk willen leggen op de bevindelijke zijde van het leerstuk der rechtvaardigmaking om op deze manier stelling te nemen tegenover de oppervlakkigen en de schijngebovigen, maar ook om sterk te staan tegenover het antinomianisme. De antinomianen beroepen zich namelijk louter en alleen op de rechtvaardigmaking van eeuwigheid en zij loochenen de rechtvaardigmaking door het geloof.

Opvatting Comrie

Aanvankelijk was Comrie het met de opvatting van Brakel wel eens, maar zijn collega te Koudekerk aan de Rijn, ds. Holtius, deed hem inzien de juistheid en schriftmatigheid van de oude beschouwing en het gevaar dat in beginsel school in de nieuwe opvatting. Vandaar dat Comrie van toen aan de nadruk ging leggen op de rechtvaardigmaking van eeuwigheid.

Derhalve was hij van mening dat sommigen te veel de nadruk gelegd hadden op het vierde deel van onze rechtvaardiging, namelijk de lijdelijke, ook wel genoemd de rechtvaardiging in de vierschaar der consciëntie. De drie eerste toch ook zeer wezenlijke delen van de rechtvaardiging zou men te veel uit het oog hebben verloren. En zo legde Comrie bewust de nadruk op de

rechtvaardigmaking van eeuwigheid als "inblijvende daad Gods", d.w.z. geen oorzaak van buiten heeft God ertoe bewogen, want Zijn wil kan door niets buiten Hem beïnvloed worden. Alleen eigen, vrijmachtig soeverein welbehagen dreef Hem.

Comrie plaatste de rechtvaardigmaking van eeuwigheid vooral ook op de voorgrond, omdat anders de onberouwelijkheid, de vastheid der genade, moeilijk staande te houden is. "Want", zegt Comrie, "wat betreft de tot ons overgaande Rechtvaardigmaking, die is niet altijd durende, maar heeft hare tussenpozen, zodat David die wel eens kwijtraakte, waaruit de angstvallige bekommelingen van Gods kinderen komen, waartegen geen andere vertroosting is dan deze, dat deze weldaad der genade Gods in Christus waarvan wij t' eenigen tijd getuigenis ontvangen hebben, door den Geest des geloofs, eeuwig en onveranderlijk in God is en blijft ofschoon die nu niet door een uitgaande werking Gods in onze harten wordt overgebracht, waarom wij ook in onze zielsangsten gelovig daarom bidden mogen, met verzekering van verhooring".

Brief

Dit geluid van de prediker van Woubrugge kwam velen, opgevoed bij de uiteenzetting van Brakel, enigszins verdacht voor. Enkel wendden zich tot de bekende Theodorus van der Groe, predikant te Kralingen, met het verzoek zijn mening over deze kwestie te zeggen. Deze heeft er toen een particulier schrijven aan gewijd van niet minder dan ruim 170 pagina's, waarin hij vooral bezwaren voor de praktijk van het geestelijk leven tegen de opvattingen van Comrie aanvoerde. Dit is waarschijnlijk allemaal gebeurd, nog voordat Comrie zijn Brief over de rechtvaardigmaking het licht deed zien, dus vóór 1760. Door dit geschrift werden vele misvattingen weggenomen en heeft Van der Groe vermoedelijk van publicatie afgezien. Trouwens, bij nadere bestudering blijken er helemaal niet van die zogenaamde grote verschillen tussen Van

der Groe en Comrie op dit punt te zijn. We komen daar misschien nog wel eens op terug, wanneer we aandacht zullen besteden aan het werk van Van der Groe. We moeten ons er voor hoeden deze twee getrouwe knechten tegen elkaar uit te spelen, want de overeenkomsten tussen hen zijn veel groter dan de verschillen en de accenten die zij leggen.

Het is verder voor het juiste evenwicht goed om op te merken, dat Comrie de rechtvaardigmaking van eeuwigheid niet eenzijdig benadrukt heeft. Dat is wel gebleken uit zijn aan de classis van Leiden en Nederrijnland gerichte Brief over de rechtvaardigmaking, waarin hij zijn betoog voortdurend gestaafd heeft met uitspraken van oude tot zeer oude schrijvers, alsmede van de Dordtse vaders en hij bestrijdt vooral degenen die zich louter beroepen op de rechtvaardigmaking van eeuwigheid, namelijk de antinomianen. In deze brief geeft Comrie vier oorzaken van de rechtvaardigmaking weer:

1. de inwendige aandrijvende oorzaak, namelijk Gods genade;
2. de stoffelijke of verdienende oorzaak, namelijk Christus' dadelijke en lijdelijke gehoorzaamheid;
3. de formele oorzaak, namelijk de toerekening van die gehoorzaamheid aan de zondaar;
4. de instrumentele oorzaak (of beter: het middel), namelijk het geloof.

Uitwerking

Comrie heeft heel nadrukkelijk gesteld dat de mens gerechtvaardigd wordt door een toegerekende gerechtigheid en niet door tussenkomst van voorafgaande daden; dat laatste zou Rooms zijn, want bij Rome vloeit de rechtvaardigmaking voort uit de heiligmaking. Zo lezen we bijvoorbeeld in Romeinen 4 vers 6: "Zalig is de mens, welken God de rechtvaardigheid toerekent zonder werken". Maar tevens stelt Comrie dat de rechtvaardigmaking haar volkomenheid pas vindt in de vierschaar

der consciëntie, namelijk dat wij ook in ons gemoed verzekerd worden van ons aandeel aan deze weldaad, ofschoon anderzijds de volkomenheid van de rechtvaardiging voor God niet bestaat in hetgeen wij gevoelen.

Ook in de *Eigenschappen des geloofs* heeft Comrie over dit onderwerp geschreven. Dat hoofdstuk heeft hij genoemd: "Het geloof een genade, waardoor de ziel gerechtvaardigd wordt". En ook daarin spreekt Comrie over de rechtvaardigmaking in de vierschaar der consciëntie. Daarbij is God de Rechter, Die door goddelijk licht in de vierschaar der consciëntie gezien wordt. De zondaar is de gedaagde, die voor Zijn vierschaar geroepen wordt, wat geschiedt door Woord en Geest. Ook de beschuldigers treden daar aan: de Wet van God, de consciëntie van de mens, alsmede de satan. De voorspraak is Jezus Christus. Het vonnis is tweeledig, namelijk dat God de ziel van de schuld van de zonde vrijspreekt (de genadige vergeving), maar ook toewijst een recht tot het eeuwige leven (de zondaar krijgt een gegrond recht om op God als Zijn Vader te zien) en dit vonnis is nu gegrond op Christus' volmaakte genoegdoening.

De "middeloorzaak" van de rechtvaardiging is het geloof: "Wij dan gerechtvaardigd zijnde door het geloof". Dat houdt derhalve in: zonder de werken der Wet. En dat laatste houdt in, dat alle roem uitgesloten is. En wat is nu het gevolg van deze weldaad van de rechtvaardiging door het geloof? Vrede bij en met God door Jezus Christus.

Tot zover Comrie over de rechtvaardigmaking.

Wedergeboorte

Onder de godgeleerden uit het laatst der zeventiende eeuw en het begin der achttiende eeuw heerste er ook nogal verwarring over het leerstuk der wedergeboorte. Sommigen vereenzelvigden roeping en wedergeboorte. Anderen lieten wedergeboorte en bekering samenvallen. Toch hadden de eerste reformatoren, met

name Calvijn en hier te lande o.a. Voetius, zeer duidelijk onderscheiden. Comrie heeft hier ook over gehandeld en heeft daarbij, om duidelijk te zijn, steeds de nadruk gelegd op het onderscheid dat gemaakt moet worden tussen de wedergeboorte in engere zin en de wedergeboorte in ruimere zin. Van de eerste zegt hij onder meer: "Houdt altoos in gedachten, dat de Wedergeboorte, die gij deelachtig zijt geworden, een onmiddellijk gewrochte is van den Heiligen Geest. Hij vindt niets in ons, gelijk als enige goede dispotiën, enige voorbereidselen of voorbereidend werk tot Wedergeboorte en het Geloof, als een materie uit welke Hij ons wederbaart, of een stof op welke Hij werkt, ons wederbarende. O! Neen, daar is niets in ons, als den verdorven aard, waardoor wij geheel en niet maar halfdood zijn; en dus komt de Geest Gods, door de onmiddellijke werking van zijn Goddelijke onwederstandelijke kracht en Hij wederbaart of maakt den uitverkoren zondaar, die dood was, zonder zijn toedoen of allerminste invloeing tot zijne levendigmaking, levendig; niet bij trappen, maar in een punt des tijds, in een ogenblik". Comrie spreekt derhalve bewust niet van voorbereidingen tot de wedergeboorte. Een mens is dood of hij is levend.

Deze wedergeboorte in engere zin heeft Comrie duidelijk onderscheiden van de wedergeboorte in ruimere zin, die inhoudt de herstelling van het beeld Gods en de volmaking van het werk des Heeren in de ziel. Of anders gezegd: de bekering die volgt op de wedergeboorte en die gepaard gaat met het geloof.

Geloof

Ook over het geloof zelf heeft Comrie zeer uitvoerig geschreven, met name in zijn *Eigenschappen des geloofs*. De predikaties in dat boek heeft Comrie uitgegeven om de gemeente van Woubrugge onderwijs te geven in een belangrijke zaak, namelijk dat er onderscheid gemaakt moet worden tussen de *hebbelijkheid* en de

daad des geloofs. Het boek is dan ook opgedragen "aan mijne zeer geliefde en waarde Gemeente van Woubrugge". Comrie maakt dus onderscheid tussen de hebbelijkheid en de daad. Nu moeten we hierbij direct opmerken dat deze woorden in het spraakgebruik nogal eens gebezigd worden in strijd met het gebruik dat Comrie van deze woorden maakte. Men kan over bepaalde geestelijke werkzaamheden wel eens opmerkingen horen als: "Dat is slechts de hebbelijkheid". Dat is echter de bedoeling van Comrie niet geweest.

Comrie onderkende het werkelijke gevaar dat men aan "de daad des geloofs" zulk een waarde toekende, dat deze een "rechtvaardigende kracht" had. Nadrukkelijk schrijft hij hierover in zijn uiteenzetting over de zevende zondag van de Heidelbergse Catechismus. Wanneer het geloof als "daad" ons rechtvaardigt, dan is de rechtvaardiging uit de werken. Dan is het geen genade meer, waardoor we gerechtvaardigd worden. Daarom gaat Comrie terug van de daad {actus} naar de hebbelijkheid {habitus} of het vermogen {potentia}. Met een voorbeeld betreffende ons zien verduidelijkt Comrie dat. We moeten het vermogen om te zien onderscheiden van de daad van het zien. Iemand die geen gezichtsvermogen heeft, zal nooit de daad van het zien kunnen beoefenen. Om te kunnen zien, is het gezichtsvermogen onmisbaar. Zo is het met het gehoor, de reuk, enz. Nu noemt Comrie dat vermogen de "habitus" en de daarmee geoefende werkzaamheid de "actus".

De geestelijk dode mens mist de habitus, het vermogen. Echter, in de wedergeboorte wordt deze habitus ingeplant (het geloof). Van dat *geloof* onderscheidt Comrie zeer nadrukkelijk het *geloven*, de daden, de werkzaamheden, de oefeningen. Zo handhaaft hij de volstreekte afhankelijkheid van de genade Gods. Dat vermogen, die hebbelijkheid, heeft in zichzelf geen kracht om te werken. Het is de Heilige Geest, Die door het Woord op dit "vermogen" inwerkt en zo de "werkzaamheden" voortbrengt. En Comrie zegt dan in Zondag 7: "Uit al deze redeneeringen kunt gij

zien dat er een onderscheid is tusschen de genade des geloofs, de hebbelijkheid of het hebbelijk vermogen, èn de werkzaamheid; het eene gaat voor en het andere volgt na; het eene is het beginsel en het andere de daad, uit dat beginsel voortvloeiende".

Aansporing

Dominee Kersten bemerkte in zijn herderlijk werk regelmatig, dat de hapering in het geestelijk leven van velen gelegen was in een gebrek aan toeëigening door het geloof van het in Christus geschonken heil. Hij drong dan ook steeds aan op het staan naar geestelijke groei, naar het opwassen in de kennis van Christus, die door de oefeningen van het geloof verkregen wordt. Ten aanzien hiervan verwees hij altijd graag naar Comrie, die, zoals hiervóór aangegeven, een onderscheid maakt tussen de hebbelijkheid en de dadelijkheid van het geloof, anders gezegd tussen de genade en de oefening van het geloof. We laten ds. Kersten even aan het woord: "Te onderscheiden zijn dus het geloof en het geloven. Gelijk ook onze geloofsbelijdenis leert. En nu doet het aan het wezen des geloofs niets af, dat wij dikwijls de oefeningen des geloofs missen, niet geloven kunnen, in vele twijfelingen verkeren. De wedergeborene, die door het ingeplante geloof, Christus ingelijfd werd, heeft in de vruchten het bewijs dat het geloof is een kennen en vertrouwen... Ook volgt uit deze leer, dat een iegelijk te staan hebbe naar de ruste des geloofs in Christus. Die hebbelijkheid des geloofs kome tot dadelijkheid. O, dat het meer onder Gods volk ware een lopen in de loopbaan om Christus te gewinnen; dat wij de grond meer verloren uit al wat buiten de enige Zaligmaker is".

Tijdgeloof

Natuurlijk zou er ten aanzien van datgene wat Comrie geschreven heeft veel meer te noemen zijn dan hetgeen hier is gebeurd. We

hebben echter in 't kort de drie voornaamste leerstukken behandeld, om daaruit te doen blijken, hoe het Comrie er vooral om te doen is geweest de soevereiniteit Gods ten volle te handhaven, maar ook om de absolute verdorvenheid en onmacht van de mens te belijden.

Comrie heeft ook in zijn predikaties steeds weer de mensen opgewekt zichzelf te beproeven, want niet alle honger, niet alle begeerte, is in waarheid dat eigenlijke hongeren des geloofs. Dat kunnen we zien aan een Bileam, die begeerde de dood des rechtvaardigen te sterven. We kunnen het zien bij de dwaze maagden. Comrie geeft zelf een treffend voorbeeld van het tijdgeloof in zijn ABC des geloofs: "Te Edinburg, de hoofdstad van Schotland, werd een Margaretha Dichson gevangengenomen, wegens het vermoorden van haar eigen kind; zij was een zeer goddeloos, onkundig en ongodsdienstig persoon. Maar in het gevangenhuis zijnde, scheen zij zo aangedaan te worden, over haar zielsbehoudenis, dat zij niet anders deed. dan bidden en kermen, dag en nacht. Enige tijd in veel benauwdheid zijnde, betuigde zij aan de leraren en vromen, die haar geduriglijk bezochten, dat zij veel vrede in haar ziel tot God ondervond door Jezus Christus, en zij gereed was om te sterven. De leraren en vromen, naar alles ondervragende, vonden zulk een kennis en bevinding in deze vrouw, dat zij haar aanmerkten niet alleen als een ware bekeerde, maar als een wonderwerk van Gods genade. Alom werd dit verspreid en God werd geprezen in het openbaar en in het verborgen, over Zijn genade aan deze bewezen. De vrouw werd gehangen; zij stierf, zo het scheen, zeer gemoedigd, en even vóór de uitvoering bad zij zó krachtig en verzekerd, dat elk, die het hoorde, in tranen wegsmolt".

Comrie vertelt verder dat de vrouw in een kist werd gelegd, maar haar vrienden bespeurden na enige tijd beweging in de kist. Ze openden de kist en de vrouw bleek zowaar levend: "Het gehele land was vol van het verhaal van de opstanding van deze uit de doden. Velen dachten dat God dit deed, om de waarheid van haar

bekering te bevestigen. Maar wat gebeurt er? Zij slaat haar vorige goddeloze levensweg in. Een jaar na deze opstanding, vermoordt zij nog een kind, en werd zó gestraft, dat zij nooit uit de doden opstond. Dit is omtrent het jaar 1723 voorgevallen, en het gehele rijk door bekend. Ik verhaal dit, om het gezegde te bevestigen, en om te leren, wat staat men te maken heeft op de begeerten van mensen in angst en op een doodsbed, die in hun leven weinig of geen werk van begeren en dienen van God gemaakt hebben. Ja ook, om de Christenen tot voorzichtigheid op te wekken omtrent zulken die eerst beginnen; men moet er zodra het stempel niet opzetten, maar wachten en zien, wat de tijd leren zal. Er zijn in deze dagen velen, die gelijk Jona's boom, in één nacht opgroeien en zó van hoogmoed opgeblazen worden, dat zij zich komen aanmatigen dat meesterachtig oordelen, ja somtijds veroordelen van oude en beproefde Christenen; het placht zo niet te zijn; God Zelf komt Zijn Kerk te hulp!"

Laatste jaren

De laatste jaren van zijn leven is Comrie door zwakte en ongesteldheid verhinderd geworden te schrijven en zelfs kon hij vaak niet voorgaan in de bediening des Woords. Op 3 november 1771 vroeg hij emeritaat aan bij de classis. Echter, door moeilijkheden omtrent het beroepingswerk duurde het tot 4 april 1773, eer hij afscheid nam van zijn gemeente, waar hij 38 jaar de herdersstaf had gevoerd. Zevenmaal ontving hij een beroep naar een andere gemeente, maar steeds miste Comrie de vrijmoedigheid die roeping op te volgen. Hij had de gemeente van Woubrugge zeer lief. Dat blijkt wel uit de Opdrachten van verschillende zijner werken.

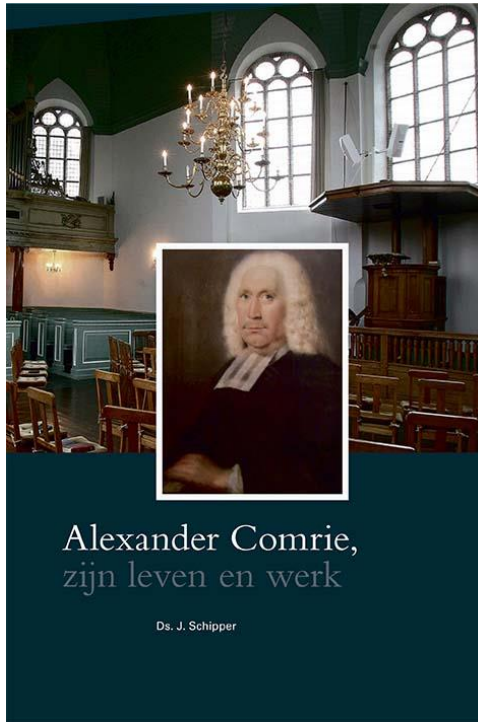
Van een eigenlijke afscheidspredikatie is niets bekend. Wel wordt in het tijdschrift *De Boekzaal* van april 1773 medegedeeld dat ds. Comrie op 4 april "voor de laatste reize eene Belijdenispredikatie gedaan heeft" uit 1 Johannes 2 vers 24: "Hetgeen gijlieden dan van

den beginne gehoord hebt, dat blijve in u. Indien in u blijft, wat gij van den beginne gehoord hebt, zoo zult gij ook in den Zoon en in den Vader blijven".

Comrie vestigde zich vervolgens in Gouda, maar lang heeft hij niet meer geleefd. Op 10 december 1774, dus anderhalfjaar later reeds, overleed hij. Van die laatste tijd is ons niets bekend. In de St. Janskerk te Gouda werd hij begraven. Comrie had gevraagd geen breedvoerige bekendmaking in het reeds genoemde tijdschrift De Boekzaal te plaatsen. Toch moest er iets gezegd worden omtrent de verdiensten van "een der Wachters op Sions muren", maar de schrijver kon sober zijn: "Wegens de overvloedige getuigen en opgeregte tekens" behoeft hij niet "met bijzonderheden te staven, hoe Comrie met den monde de gemeente van Woubrugge niet alleen, maar ook met de penne van een ervaren, geoefenden en getrouwen Godgeleerden Gods Kerk en Waarheid overal gebouwd, gevestigd en mannelijk verdedigd" had.

In de verlichte achttiende eeuw mocht Comrie een duidelijk geluid laten horen. Dat geluid hebben we ook nodig in onze verlichte twintigste eeuw. Dwalingen waren er in zijn tijd. In de onze zijn ze in verhevigde mate verwoestend werkzaam. Op allerlei manieren wordt de gemeente Gods bedreigd. De grootste bedreiging is misschien wel die van de oppervlakkigheid, ten gevolge waarvan er gewerkt wordt vanuit de mens en gesproken wordt naar de mens. En dat alles buiten de verkiezende liefde Gods om. Dat toch de aloude leer van de waarachtige wedergeboorte centraal zou mogen blijven staan en dat beoefend mocht worden een leven uit God. En dat tot eer van Zijn naam. Zo mocht ook Alexander Comrie werkzaam zijn. De wijze waarop hij zich in woord en geschrift tegen de tijdgeest keerde, strekke ons tot een voorbeeld.

In 2015 publiceerde ds. J. Schipper het boek *Alexander Comrie – Zijn leven en werk*. Uitgegeven door De Banier, Apeldoorn. 170 pag. ISBN 9789462782839.

Korte beschrijving van de inhoud:

Alexander Comrie (1706-1774) werd geboren in Schotland. Hij mocht reeds op jonge leeftijd getuigen van de vrije genade Gods, toegepast in zijn leven. Het werd ook zijn begeerte zich te bekwamen in de theologie. De studie moest echter door omstandigheden onderbroken worden. In Gods voorzienig bestel kwam hij in ons land terecht, waar hij in de gelegenheid gesteld werd om de studie af te ronden. Hij werd predikant in Woubrugge. Vervolgens heeft hij zich ook ontwikkeld tot een bekwaam theoloog, die bewogen waarschuwde voor de verlichte denkbeelden van zijn tijd. Tot op de dag van vandaag heeft hij met zijn leerzame geschriften veel invloed uitgeoefend. In dit populair-wetenschappelijke boek wordt op een toegankelijke wijze het leven en werk van deze belangrijke vertegenwoordiger van de Nadere Reformatie voor de lezers van vandaag ontsloten.